

Ewa Kozak

ORCID: 0000-0001-9922-9793

Uniwersytet w Siedlcach
Wydział Nauk Humanistycznych

***Literatura i Prawo – przegląd zjawiska,
Siedlce 2017 oraz Literatura i Prawo –
związki i relacje, Siedlce 2023,
red. Beata Wałęciuk-Dejneka,
Wydawnictwo Naukowe UWS***

<https://doi.org/10.34739/clit.2024.18.22>

Powstała w 2017 roku seria: *Literatura i Prawo* włącza się w ogólnopolski dyskurs naukowców, upominających się o interdyscyplinarne studia, niedostatecznie i wciąż mało opracowane w Polsce, a eksplorujące związki literatury i prawa (na Zachodzie znane jako ruch Law & Literature). Artykuły zawarte w obu tomach zostały napisane przez humanistów, filologów, literaturoznawców i historyków, dla których punktem wyjścia jest literatura, tekst, język. Stąd też zamieniono terminy, a wiodącym w eksploracjach materiałem uczyniono literaturę.

Badania nad relacjami prawa i literatury prowadzone są w wielu krajach świata od kilkudziesięciu lat. W niektórych – jak USA czy państwa skandynawskie – powołano poważne ośrodki naukowe, a rezultaty powstałych prac stały się elementem edukacji prawniczej. Za początek systematycznych analiz i rozważań zwykło się uważać opublikowaną w 1973 roku książkę Jamesa White'a: *The Legal Imagination. Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*, wydaną w Bostonie. Inną ważną książką dla prawników okazała się *Law and Literature. A Misunderstood Relation* Richarda Posnera¹. Wymienieni autorzy reprezentują amerykański porządek prawny, wyrastający z tradycji anglosaskiej, „dostarczają prawnikom narzędzi do lepszego wykonywania

¹ Więcej na ten temat, zob. też: M. Jakubowiak, *Prawo i literatura. Od dydaktyki do polityki*, „Czas Kultury: kultura, literatura, filozofia” 2016, nr 3, s. 177-184.

zawodu prawniczego”². Dość dobrze prezentuje się także stan wiedzy i studiów w tym zakresie w Europie: można tu wskazać np. na naukę niemiecką, francuską czy publikacje belgijskie³.

Badania polskie nad powiązaniem tych dwóch dyscyplin/obszarów naukowych, prowadzone w kilku ośrodkach akademickich⁴, znalazły spore grono zwolenników i zaowocowały już ważnymi i cennymi publikacjami. Warto wskazać niektóre z nich, np: *Literatura w granicach prawa (XIX-XX wiek)*, red. Kamila Budrowska, Elżbieta Dąbrowicz i Marcin Lula, Warszawa 2013; *Prawo i literatura. Szkice*, red. Jarosław Kuisz, Marek Wąsowicz, Warszawa 2015; *Prawo i literatura. Szkice drugie*, red. Jarosław Kuisz, Marek Wąsowicz, Warszawa 2017; *Prawo i literatura. Antologia*, red. Jarosław Kuisz, Marek Wąsowicz, Warszawa 2019, oraz *Prawo, literatura i film w Polsce Ludowej*, red. Jarosław Kuisz, Marek Wąsowicz, Warszawa 2021; *Prawo i literatura. Parerga*, red. Joanna Kamień, Jerzy Zajadło, Kamil Zeidler, Gdańsk 2019; *Kwiat co zakwita na ostrzu ze stali... Zbrodnia i kara, tortury i rzeź w sztuce, literaturze i pamięci*, red. Krzysztof Stefański, Łódź 2014; *Mikrokosmos kryminału: zbrodnia, występki, wykroczenie* red. Anita Staroń i Łukasz Szkopiński, Łódź 2012; Katarzyna Westermarck, „Muszę się trzymać prawa...” *Kultura prawna w twórczości Juliusza Słowackiego*, Warszawa 2023. Odniesienia do prawa i literatury zawierają również artykuły cząstkowe⁵.

² M. Wąsowicz, *Obraz prawa w literaturze dwudziestolecia międzywojennego. Uwagi wstępne*, w: *Prawo i literatura. Szkice drugie*, (red.) J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2017, s. 9-10.

³ J. Kuisz, *Prawo i wyobraźnia. O ruchu Law and Literature*, w: *Prawo i literatura. Szkice*, red. J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2015, s. 14-35; M. Wąsowicz, *Obraz prawa w literaturze dwudziestolecia międzywojennego. Uwagi wstępne...*, s. 12-13.

⁴ Na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, czy Uniwersytecie w Siedlcach, zob. więcej na ten temat: M. Wąsowicz, *Kilka uwag o zaletach historycznoprawnego podejścia w ramach ruchu „prawo i literatura”*, w: *Prawo, literatura i film w Polsce Ludowej*, (red.) J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2021, s. 135-152.

⁵ np.: E. Dąbrowicz, *Niedoszli juryści. Wyobraźnia prawna romantyków warszawskich*, w: eadem, *Romantyzm ziemi przechodów. Próba terytorialnej historii literatury*, Białystok 2019, s. 134-150; E. Dąbrowicz, *Wyobraźnia prawna romantyka. Przypadek Dominika Magnuszewskiego*, w: *Romantyzm uniwersytecki. Kulturotwórcza rola ośrodków akademickich w pierwszej połowie XIX wieku*, (red.) E. Dąbrowicz, M. Lul, Białystok 2019, s. 173-193; I. Szczepankowska, *Prawo i sąd w dramatach Juliusza Słowackiego*, w: *Piękno Juliusza Słowackiego*, t. II, (red.) J. Ławski, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 245-254 czy K. Zeidler, *Prawo w filmie jako przejaw estetyki prawa i szczególny przypadek kierunku prawo i literatura*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej Journal of the Polish Section of IVR” 2021/1, s. 8-20. Należy też wskazać na poszczególne numery lub działy w czasopismach, poświęcone temu zagadnieniu: „Krytyka Prawa” 2014, t. 6, „Rocznik Komparatystyczny” 2022, nr 13 (oba dostępne online).

Jak słusznie zauważa Marek Wąsowicz, „rosnące w Polsce zainteresowanie badaniami nad związkami prawa i literatury ujawniło wielość podejść do tej problematyki i wątpliwości towarzyszących tym badaniom”⁶, odsłoniło jednocześnie, że prawo należy postrzegać w szerszym, kulturowym kontekście (law and humanities). Znaczna liczba owych ujęć pokazuje raczej wielowątkowy nurt badawczy niż wyraźnie wyodrębnioną szkołę naukową, co nie jest złe, ale może łatwo generować pewien metodologiczny nieporządek⁷.

Omawiane tutaj dwie publikacje z serii *Literatura i Prawo* poruszają zagadnienia łączące literaturę z prawem i koncentrują się głównie na literaturze polskiej, często tej mniej znanej. Dla przykładu: w tomie I Marcin Pliszka analizuje utwór Wacława Potockiego *Ogród nie plewiony* i omawia realia XVII wieku i czasów, w których za różnorakie zbrodnie odpowiadało się przede wszystkim fizycznie, otrzymywaniem kar cielesnych. Beata Wałęciuk-Dejneka przedstawia tytułową bohaterkę powieści Tadeusza Dołęgi Mostowicza *Prokurator Alicja Horn* jako kobietę bezwzględną, silną, podporządkowaną całkowicie prawu i jego sformalizowaniu, ale w skrytości słabą, kruchą, uczuciową i wrażliwą. Joanna Frużyńska pisze o polskiej powieści kryminalnej dwudziestolecia międzywojennego na podstawie czterech przykładów: utworów Antoniego Marczyńskiego, Stanisława Antoniego Wotowskiego, Romana Dąbrowskiego i Adama Nasielskiego. Z kolei Artur Zióntek analizuje i interpretuje związki i zależności między prawem, polityką i tożsamością w *Królu Szczepana Twardocha*. W tomie II natomiast Beata Wałęciuk-Dejneka przybliżyła mało znany portret Konopnickiej jako działaczki społecznikowskiej, organizatorki pomocy dla uwięzionych, zarówno politycznie, jak i kryminalnie, która spotykała się bezpośrednio z przebywającymi w warszawskich zakładach karnych kobietami, a doświadczenia z tych wizyt znalazły wyraz m.in. w utworze *Za kratą*. Joanna Frużyńska bada tym razem prawa dziecka w poezji na przykładzie twórczości Janiny Porazińskiej i Ewy Szelburg-Zarembiny. Pojawiły się tu również prace młodych badaczy: Barbara Bandzarewicz analizuje zjawisko prostytutki w niezna-nej noweli *Maska żelazna*, również współcześnie mało kojarzonej młodopolskiej pisarki Ewy Łuskiny, a Wiktoria Świętuchowska skupia się

⁶ M. Wąsowicz, *Kilka uwag...*, op. cit., s. 137.

⁷ Więcej na ten temat: M. Wąsowicz, *Kilka uwag...*, op. cit., s. 138-140.

na wnikliwej interpretacji motywu gwałtu w noweli *Krew* Mieczysława Srokowskiego, jednego z zapomnianych młodopolskich pisarzy, człowieka, który za życia sam popadł w konflikt z prawem i zmagał się z oskarżeniami o szerzenie niemoralności w utworach literackich.

W obu tomach występują także studia spoza literatury polskiej: Antoniego Czyża, *Agatha Christie i maksymalizm etyczny (Zerwane zaręczyny)* czy Karoliny Byszewskiej, *Literackie aspekty kary śmierci na przykładzie wybranych utworów prozatorskich Edgara Allana Poeego*, jak również omówienia łączące prawo z językiem, muzyką, historią, filozofią czy medycyną⁸.

Warto przy okazji wspomnieć o jeszcze jednej monografii, tym razem autorskiej, wydanej w prezentowanej serii – *Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach polskich. Szkice*, Beaty Wałęciuk-Dejneki (Siedlce 2019)⁹. Autorka odsłania różne oblicza literackich przestępczyń, także te metaforyczne, demoniczne, pragnące zemsty i śmierci, analizuje i interpretuje ich działania, zachowania, aktywności. Szkice są zatem „próbą opowiedzenia o mrocznej feminie, niszczącej harmonię, łamiącej prawo, wprowadzającej bezład i niepokój, o jej destrukcyjnych oddziaływaniach na jednostkę i rzeczywistość”¹⁰.

Poszukiwanie analogii i zbliżeń między literaturą i prawem na pewno jest inspirujące badawczo, ale też wartościowe naukowo (choć

⁸ J. Kuć, *Notariaty z XIX wieku – architektonika tekstu*, w: *Literatura i prawo – przegląd zjawiska*, (red.) B. Wałęciuk-Dejneka, Siedlce 2017, s. 145-162; A. Muszyńska-Andrejczyk, *Psychopata i zbrodnia w afekcie. Tosca – podstęp i morderstwo w wydaniu Pucciniowskim*, w: *Literatura i prawo – przegląd zjawiska...*, op. cit., s. 163-184; R. Polak, *Spór o rozumienie podstaw prawa stanowionego i sprawiedliwości w świetle dawnej i współczesnej literatury filozoficzno-prawnej. Woluntaryzm i intelektualizm*, w: *Literatura i prawo – przegląd zjawiska...*, op. cit., s. 17-35 oraz R. Polak, *Zboczenia i przestępstwa seksualne w dziełach Kazimierza Imielińskiego (1929-2010)*, w: *Literatura i Prawo – związki i relacje*, (red.) B. Wałęciuk-Dejneka, Siedlce 2023, s. 131-161.

⁹ Zob. recenzje: J. Frużyńska, *Beata Wałęciuk-Dejneka, „Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach polskich. Szkice”*, (Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, 2019), ISBN 978-83-7051-962-9, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2020, nr 1, s. 213-218 oraz B. Morzyńska-Wrzosek, *Beata Wałęciuk-Dejneka, Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach literackich. Szkice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019, ss. 148, „Prace Literaturoznawcze” 2020, nr 8, s. 291-297.

¹⁰ B. Wałęciuk-Dejneka, *Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach polskich. Szkice*, Siedlce 2019, s. 11.

pojawiają się głosy sceptyczne¹¹). Wspólny, interdyscyplinarny dialog przedstawicieli humanistyki (głównie literaturoznawców) i nauk prawnych powinien przybrać charakter uzupełniający, dopełniający wypracowane tezy i wnioski oraz poszerzający optykę oglądu omawianego zagadnienia. Jak dowodzą powstałe i powstające wciąż publikacje, istnieje potrzeba tego typu badań, bowiem wiele obszarów wiedzy na styku literatury i prawa nie zostało jeszcze dogłębnie zbadanych albo odnalezionych.

Literatura / References

Dąbrowicz E., *Wyobraźnia prawna romantyka. Przypadek Dominika Magnuszewskiego*, w: *Romantyzm uniwersytecki. Kulturotwórcza rola ośrodków akademickich w pierwszej połowie XIX wieku*, (red.) E. Dąbrowicz, M. Lul, Białystok 2019, s. 173-193.

Dąbrowicz E., *Niedoszli juryści. Wyobraźnia prawna romantyków warszawskich*, w: eadem, *Romantyzm ziemi przechodów. Próba terytorialnej historii literatury*, Białystok 2019, s. 134-150.

Frużyńska J., *Beata Walęciuk-Dejneka, „Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach polskich. Szkice”*, (Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, 2019), „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety” 2020, nr 1, s. 213-218.

Jakubowiak M., *Prawo i literatura. Od dydaktyki do polityki*, „Czas Kultury: kultura, literatura, filozofia” 2016, nr 3, s. 177-184.

Kuisz J., *Prawo i wyobraźnia. O ruchu Law and Literature*, w: *Prawo i literatura. Szkice*, red. J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2015, s. 14-35.

Morzyńska-Wrzosek B., *Beata Walęciuk-Dejneka, Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach literackich. Szkice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019, ss. 148, „Prace Literaturoznawcze” 2020, nr 8, s. 291-297.

Szczepankowska I., *Prawo i sąd w dramatach Juliusza Słowackiego*, w: *Piękno Juliusza Słowackiego*, t. II, (red.) J. Ławski, G. Kowalski, Ł. Zabielski, Białystok 2013, s. 245-254.

¹¹ J. Jabłońska-Bońca, M. Skórzewska-Amberg, *Wstęp*, „Krytyka Prawa” 2014, t. 6, nr 1, s. 10, gdzie autorki piszą m.in.: „czy przypadkiem cały nurt »prawo i literatura« nie jest niszowym hobby bez wpływu na edukację i praktykę prawniczą”.

Wałęciuk-Dejneka B., *Literackie przestępczynie. Obrazy kobiecych demonów w wybranych utworach polskich. Szkice*, Siedlce 2019.

Wąsowicz M., *Kilka uwag o zaletach historycznoprawnego podejścia w ramach ruchu „prawo i literatura”*, w: *Prawo, literatura i film w Polsce Ludowej*, (red.) J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2021, s. 135-152.

Wąsowicz M., *Obraz prawa w literaturze dwudziestolecia międzywojennego. Uwagi wstępne*, w: *Prawo i literatura. Szkice drugie*, (red.) J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2017, s. 9-10.

Zeidler K., *Prawo w filmie jako przejaw estetyki prawa i szczególny przypadek kierunku prawo i literatura*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej Journal of the Polish Section of IVR” 2021/1, s. 8-20.